

IN MEMORIAM

JOŽE KORUZA

(1935—1988)

Dne 8. avgusta 1988 je umrl dr. Jože Koruza, redni profesor za zgodovino slovenske književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Rodil se je 13. avgusta 1935. leta v Ljubljani, kjer je tudi dokončal gimnazijo (1953) in diplomiral na Filozofski fakulteti (1960) iz slovenskega jezika in književnosti ter leto pozneje (1961) iz svetovne književnosti in literarne teorije. V študijskem letu 1961/62 je bil asistent na Oddelku za svetovno književnost in literarno teorijo, nakar je po odsluženju vojaškega roka prešel na Oddelek za slovanske jezike in književnosti, najprej kot honorarni bibliotekar in leta 1964 kot asistent za starejšo slovensko književnost. Ta je nato postala temeljno, čeprav ne edino področje njegovega znanstvenega in pedagoškega dela. Jože Koruza je že takoj na začetku prevzel nase delo, ki je močno presehalo mero in zahtevnost običajnih asistentskih obveznosti. Samostojno je vodil vaje in pozneje seminarje pa tudi predavanja iz starejše književnosti in tako rekoč na novo gradil ta predmet, ki je po smrti profesorja Franceta Kidriča 1950 na univerzi doživel očiten upad in po smrti gostujočega predavatelja Mirka Rupla leta 1963 resno krizo. Stisko je postopoma premostil prav Jože Koruza ne le s pedagoškim, temveč tudi z osebnim znanstvenim delom, ki ga je smotrno usmeril v staro književnost, kamor je vključil še ljudsko oziroma ustno slovstvo. To je od leta 1979 predaval tudi etnologom in tako bistveno kompletiral tudi njihovo stroko. Hkrati pa ni opustil novejših in sodobne književnosti, posebno še dramatične, ki jo je vse od leta 1964 vzporedno s staro književnostjo interpretiral pri svojih vajah in seminarjih. Doktorsko disertacijo je zagovarjal leta 1978, postal nato leta 1979 izredni in 1984 redni profesor za zgodovino slovenske književnosti. V letih 1980 do 1982 je bil predstojnik Oddelka za slovanske jezike in književnosti in od januarja 1987 predstojnik katedre za slovensko književnost.

Kot gost je predaval na univerzah v Celovcu, Trstu, Regensburgu in Tübingenu ter v podiplomski šoli zagrebškega vseučilišča v Dubrovniku. Z referati je sodeloval na mnogih slovenskih in drugih jugoslovanskih strokovnih srečanjih. Od leta 1979 je redno predaval na mednarodnih simpozijih **Obdobja v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi** in leta 1987 sam vodil simpozij o baroku. Vodil je tudi veliki sklepni mednarodni simpozij o slovenskem protestantizmu v Ljubljani 1987. V letih 1977/78 in 1983/84 je bil predstojnik poletne slovenistične šole za tuje slaviste **Seminar slovenskega jezika, literature in kulture**, na katerem je pogostoma predaval. Od leta 1976 do 1979 je bil glavni in odgovorni urednik **Jezika in slovstva** in od 1980 član uredniškega odbora **Slavistične revije**.

Na fakulteti in zunaj nje je opravljal celo vrsto funkcij v različnih odborih in komisijah. Med drugim je bil tudi predsednik programskega odbora pri Znanstvenem inštitutu filozofske fakultete. V njegovih programskih okvirih je 1981. leta prevzel dolgoročno raziskovalno nalogo **Družbena razslojenost starejšega slovenskega slovstva**. Od leta 1982 do 1984 je bil član Strokovnega sveta SRS za vzgojo in izobraževanje, zatem pa član Komisije za učbenike in učila za slovenski jezik in književnost v osnovnem in srednjem usmerjenem izobraževanju. Od 1973 je bil član komisije za historične slovarje, ki od 1975 deluje v sestavu Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri SAZU.

Bibliografija Koruzovih razprav, študij in člankov je obsežna, dokaj raznovrstna in tematsko zajema vsa obdobja slovenske književnosti, od srednjega veka do neposredne sodobnosti.* Vendar ima ta predmetna raznovrstnost tudi svoje težišče, osredinjeno v dveh glavnih tematskih krogih. Prvega predstavlja starejša slovenska književnost, še posebej 17. in 18. stoletje, drugega pa slovenska književnost 20. stoletja s posebnim poudarkom na dramatikah in na nekaterih izsekih proze.

Prvi vidnejši dosežek Koruzovih raziskav starejše književnosti predstavlja disertacija **Značaj pesniškega zbornika »Pisanice od lepeh umetnosti«** (1978), ki je prva monografija oziroma vsestranska razprava o pesniškem zborniku iz let 1779 do 1781 in pomeni prvo poglavje v zgodovini slovenske posvetne poezije. Koruzovo delo je dotlej najbolj pripravljen in najmanj improviziran poseg v to osrednjo problematiko naše starejše književnosti. Stvari se je lotil z izredno razčlenjevalno temeljitostjo, tako da je na novo preučil celotno pesniško gradivo z besedilnega, življenjepisnega,

* Bibliografija Koruzovih del bo objavljena v *Jeziku in slovstvu*.

kulturnozgodovinskega in primerjalnega zornega kota, v domačih in tujih arhivih ter knjižnicah (Dunaj, Praga, Göttingen) pa poiskal dodatne pojasnjevalne vire in naposled prišel do mnogih novih ugotovitev. Za preddelo lahko štejem njegovo faksimilirano izdajo **Pisanic** v zbirki Monumenta litterarum slovenicarum leta 1977, kjer je v spremni razpravi obdelal predvsem tekstološka vprašanja. Z vsebinske strani so v disertaciji morda najbolj opazne nove razlage Devovih alegoričnih pesnitev, pri čemer mu je s pridom služila tudi filološka analiza. Pri oblikovnih raziskavah, mestoma podrobno numeričnih oziroma števnih, mu je uspelo prikazati osamosvajanje silabotoničnega verznege sestava od arhaične Pohlinove šole. V območju primerjalnih raziskav je prišel do novih spoznanj in je popravil nekatera že uveljavljena mnenja (npr. o Matastasijevem vplivu ali vplivu tujih pesniških almanahov). Tudi pri slogovnem opredeljevanju je pojav razvidneje postavil na razvojno črto, ki vodi od »baročnega klasicizma« do stikov s predromantiko, brez prave vmesne stopnje klasicizma. Pri tem je prevrednotil pesništvo Antona Feliksa Deva, ki ga je starejša literarna zgodovina postavila predaleč v senco Valentina Vodnika. Pisanice je tudi globlje, kot smo vajeni, povezal s starejšo domačo pesniško tradicijo in s takratno družbeno vlogo slovenskega jezika.

To dvojje pa je posledica Koruzovih širših proučevanj in izhaja iz nekega načelnega mišljenja in prepričanja o starejšem slovenskem pismenstvu in slovstvu. Gre za dvojje stvari oziroma tez, ki pri njem bistveno določata razloga predrazsvetljenskega slovstva. Prva se kaže v Koruzovi odločitvi za tisto smer našega literarnega in jezikoslovnega zgodovinopisja, ki išče in poudarja obstajanje trdne kontinuitete slovenske pisne in slovstvene tradicije vse od prvih ohranjenih srednjeveških zapisov naprej — zoper mnenja, ki so na podlagi skromnega števila zelo oddaljenih zapisov bolj ali manj dvomila v zanesljivost take kontinuitete. V ta problemski okvir spada vrsta Koruzovih objav, v katerih razširja vprašanje kontinuitete še na nova in posebna področja. Sem sodijo na primer prispevki: **Starogorski rokopis in oživitev vprašanja pismenske tradicije v srednjem veku** (JiS 1973/74, 1974/75); **Nova verzifikacija iz leta 1712** (JiS 1973/74); **Vprašanje kontinuitete v starejšem slovenskem slovstvu na Koroškem** (zbornik predavanj IX. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture 1973); **Prežihov Voranc in tradicija koroškega bukovištva** (Koroški fužinar 1974) idr.

Drugo, prav tako močno določujočo prepričanje in opredelitev pri raziskovanju starejše književnosti pa lahko odkrijemo v Koruzovem uveljavljanju teze, da je treba spremeniti ustaljeno mnenje o manjvrednem družbenem položaju slovenščine pred nastopom razsvetljenstva, posebno še v 17. in v začetku 18. stoletja. Novejše gradivo jezikovne zgodovine, arhivistike in umetnostne zgodovine je s pridom uporabljal za to, da je dokazoval dvojezičnost višjih slojev na Slovenskem oziroma Kranjskem pa tudi veljavnost slovenščine v uradnem poslovanju. Sem lahko uvrstimo na primer tele objave: **O zapisanih primerih uradne slovenščine v 16., 17. in 18. stoletju** (JiS 1972/73); **Iz zgodovine uradne slovenščine** (JiS 1973/74); **K problematiki nastanka slovenskega preroda** (Zbornik predavanj na XI. Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture, 1975); najbolj daljnosežen in sintetičen prispevek k tej problematiki pa je referat na VII. Kongresu jugoslovanskih zgodovinarjev leta 1977 **Jezikovna praksa privilegiranih slojev na Slovenskem** (1500—1848). Gre za novo in izostreno periodizacijsko shemo v razvoju družbenega položaja slovenščine v navedenem obdobju in za tezo, ki iz omenjenega zornega kota nekako »rehabilitira« obdobje med reformacijo in razsvetljenstvom. Seveda bo treba za obe izhodiščni prepričanji in njuno polno zanesljivost še mnogo dela, vendar je v tej smeri Jože Koruza izdelal ali dodelal že tehtno podstavo.

Iz starejših obdobij bi lahko navedli še mnogo njegovih objav. Med njimi ni mogoče prezreti **Izbrano delo Valentina Vodnika** (v zbirki Kondor, Ljubljana 1970) z obsežno spremno študijo, ki je monografija v malem in najbolj temeljita študija o Vodniku, kjer med izrazitejše novosti sodi nova označitev in klasifikacija njegove proze. Med vidnejše publikacije sodi tudi faksimilirana izdaja najpomembnejše slovenske protestantske pesmarice, ki jo je priredil J. Dalmatin in izdal 1584 v Wittenbergu pod naslovom **Ta celi katehismus, eni psalmi inu teh vekših godov stare inu nove kerščanske pejsni, od P. Truberja, S. Krelja inu od drugih zložena inu z dostemi lepimi duhovnimi pejsmi pobulšane** v zbirki Monumenta litterarum slovenicarum 1983. V spremni študiji najdemo novo, podrobno analizo nastajanja Dalmatinove antologije, pri čemer Koruza na več mestih dopolnjuje ali popravlja doslej veljavne Kidričeve ugotovitve. Mestoma posega tudi v ustroj besedil. Omeniti je treba tudi sestavek **Funkcija humorja v pridigah Janeza Svetokriškega** (v zborniku XVIII. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, 1982), kjer ugotavlja različne vrste humorja in komike pri Svetokriškem in njihovo oddaljevanje od moralizma v literarnost. V predavanju **Oče Janez Svetokriški in njegov Sveti priročnik** (v Glasniku Slovenske matice, 1981) najdemo nato zgoščen prikaz te osrednje osebnosti stare slovenske pridigarske kulture. Med sintetične prispevke sodi tudi študija **Starejše slovensko pesništvo** (zbornik XVI. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, 1980), v katerem je pre-

gledno predstavil vse tri glavne slogovne variante slovenskega razsvetljskega pennisstva (Deva, Vodnika, Jarnika). V nekem smislu gre za podaljšek širše študije **Konstituiranje slovenske posvetne književnosti in njenih žanrov** (Obdobja I, 1980), kjer je med drugimi žanri dobilo posebno mesto tudi »bukovniško slovstvo«, ki ne sodi niti v literarni standard niti v ljudsko ustno slovstvo, temveč ga je Koruza po češkem zgledu uvrstil v protirazsvetljsko »polljudsko slovstvo«, ki pa v sebi ohranja nekatere sestavine baročne književnosti. K teoretskim vprašanjem sta usmerjeni dve študiji: **Reformacija ter protireformacija in barok v zgodovini slovenskega slovstva**, (Glasnik SM, 1981), kjer najdemo nov razmislek o periodizaciji slovenske književnosti od srede 16. do srede 18. stoletja, pri čemer gre med drugim za novo obrambo veljavnosti termina barok, oprto na kulturnozgodovinske poglede profesorja Franceta Steleta; druga študija **O stičiščih etnologije, folkloristike in literarne zgodovine** (Glasnik SED, 1980) pa sodi na medstrokovno mejo med literarno zgodovino in folkloristiko. Sem spada tudi prispevek **Pojmovanja, zapisovanje in preučevanje ljudskega slovstva v obdobju romantike** (Obdobja 2, 1981). Seveda bi lahko našli še vrsto objav, če bi mogli biti izčrpani.

Koruzove raziskave starejše slovenske književnosti so od posameznih analitičnih posegov postopoma napredovale k celovitejšim zarisom večjih problemskih sklopov in poglavij. Zanje je značilna gradivska temeljitost, skrbna dokumentacija, korektno upoštevanje tujega dela in natančen ter preprost strokovni jezik. Koruza se je zmeraj izogibal velikih zamahov in spekulacij, ki so tako močno prodrle prav v obravnavanje starejše književnosti. Od celotne povojne generacije je bil najbolj navezan na starejšo tradicijo stroke, vse do Ivana Grafenauerja. in najbolj skeptičen do njene modernizacije, seveda oboje v dobrem pomenu besede. Njegova dolgoročna raziskovalna naloga, ki jo je prijavil leta 1981 pod naslovom **Družbena razslojenost starejšega slovenskega slovstva**, je napovedala ne le smer sinteze, ampak tudi prenovitev metode. Celotno starejše slovstvo je namreč začel raziskovati glede na tri medije, v katerih se je uveljavljalo, sprejemalo in ohranjalo, kar je znatno odločalo o njegovi strukturi, in glede na družbene sloje, v katerih je funkcioniral posamezni tip slovenskega slovstva. Žal je ta prodor recepcijske sociologije v našo stroko ostal fragment in torzo, vendar z rodovitno idejo v svojem središču.

Hitreje spremenljivo in bolj gibljivo metodo dela lahko ugotovimo pri Koruzovi obravnavi novejših obdobij slovenske književnosti in njene sodobnosti. Tu je zavzela najvidnejše mesto dramatika, stalna tema njegovih razprav, s katerimi je posegal tudi nazaj v starejša obdobja, tako da predstavlja najbolj povezovalno temo njegovih pogledov na celotno slovensko književnost. Najbolj opazen dosežek je njegova obsežna razprava o povojni dramatik, objavljena kot samostojno poglavje v skupinski knjigi **Slovenska književnost 1945—1965** (2. knjiga, SM, Ljubljana 1967), ki ji je nato sledila še antologija **Slovenska dramatika 1945—1965** (prav tam, 1969). To je prva celovita in hkrati podrobno analitična študija o dvajsetletnem razvoju povojne slovenske dramatike. Gre za sistematičen pretres vseh dramskih del, ki so bila v tem obdobju objavljena ali uprizorjena v poklicnih gledališčih. Obsežno gradivo je prvič razporejeno v stilne, tematske in idejne tokove, glavna vrednost pa je v podrobnem interpretiranju dramskih del. Njegove interpretacije so oprte na prijemljiva dejstva, na trdno teoretsko podlago, na široko razgledanost po dramaturgiji in na poznavanje odrske prakse. Koruza je pazljivo sledil tudi razvoju slovenske dramatike po letu 1965 in se pripravljaj za naslednjo knjižno obravnavo. Najboljši vpogled v to njegovo delo omogoča študija **Slovenska dramatika po letu 1965** (JIS 1979/80), ki jo lahko štejemo za doslej najbolj soliden sintetičen zaris najnovejše dramatike v njenih dokaj zapletenih idejnih, strukturnih (ustroj oseb, dejanja) in jezikovnih novostih. To je nekakšen uvodni tloris za drugo knjigo o sodobni slovenski dramatik, ki je ostala nenapisana.

Toda, kot rečeno, je ob tej najbolj njegovi literarni zvrsti segel tudi daleč nazaj in študiral celotni njen razvoj. Če v množici objav preletimo samo najvidnejše postaje njegovih naporov, je tu najprej Slavko Grum, čigar Gogo je v srbski izdaji izbranih pisateljevih del **Proza i drame** (Novi Sad, 1979) uvrstil v območje avtentičnega nadrealizma. Predstavil pa ga je tudi na simpoziju v Benetkah 1982 pod naslovom **Il Cosmopolitismo del Teatro di Slavko Grum**. Med opaznejše prispevke sodi tudi sintetična študija **Slovenska dramatika v prvi polovici XX. stoletja** (Predavanje na XXIX. jugoslavističnem seminarju, 1978), v katero je zajel razvoj te zvrsti od Cankarja do Potrčevih Kreflov 1952. Posebno pozornost bi zaslužila vrsta razprav iz Cankarjeve dramatike, npr. **Menjava perspektive v dramatik Ivanu Cankarja** (Simpozij o Ivanu Cankarju, Ljubljana 1977) ali **Ivan Cankar in sedanja slovenska dramatika** (zbornik predavanj XII. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, 1976) idr. Pri obravnavanju 19. stoletja so med opaznejšimi naslednje objave: **Problem realizma v slovenski dramatik** (Obdobja 3, 1982); **Levstikov Juntez kot gledališki in jezikovni eksperiment** (JIS 1981/82); **Od Trdine do Prežihna po sledih slovenskega »igra« XIX. stoletja**, kjer sledi zanimivemu pojavu potujočega pevca citrarja od Trdine do Vo-

ranca (zbornik Trdina — etnolog, 1980). Od razprav o starejših obdobjih so vidnejše: **Starejša slovenska koroška dramatika** (zbornik predavanj VIII. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, 1972); **Slovenska dramatika in gledališče v obdobju baroka** (zbornik predavanj X. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, 1973); in pa **Začetki slovenske posvetne dramatike in gledališča** (JiS 1978/79), ki dajejo nazoren pregled gledališke kulture na Slovenskem od njene »predzgodovine« v starem slovanskem obredju mimo srednjeveške verske in latinske šolske igre, še posebej jezuitske, in gostovanj tujih gledališčnikov v 18. stoletju do Linhartove igralske skupine, ki predstavlja »rojstvo« novodobnega slovenskega gledališča. V razpravo so tu pritegnjeni nekateri Bahtinovi teoretski pogledi. Prezreti tudi ne moremo kratkih sintetičnih pregledov celotne slovenske dramatike, npr. **Pregled slovenske dramatike** (zbornik Slovenski jezik, literatura in kultura, 1974) in v francoščini **L'art dramatique slovène** (Le livre slovène, 1972). Skratka, izpod Koruzovega peresa nam ostajajo ne le fragmenti, temveč cela poglavja za novo zgodovino slovenske dramatike in gledališča, saj je na tem področju prišel do svojih najbolj sintetičnih zarisov.

Drugo glavno območje razprav iz novejšje slovenske književnosti predstavlja proza, in sicer predvsem dva pomembna, vendar kar se da različna in oddaljena pisatelja, kot sta Prežihov Voranc in Slavko Grum. Ta razdalja da misliti in nam odkriva pravzaprav vse notranje razsežnosti Koruzove znanstvene radovednosti.

K Prežihu se je usmeril že v študentskih letih, ko je v seminarju prof. Marje Boršnikove napisal temeljito razpravo **Življenjska pot Lovra Kuharja — Prežihovega Voranca** in jo nato objavil v njenem Prežihovem zborniku leta 1957. Po diplomi je prevzel souredništvo Prežihovega **Zbranega dela**, ki sta se ga lotila z Dragom Druškovičem. Sodeloval je pri pripravi in izdaji 1., 2., 3. in 7. knjige, pri prvi knjigi z obsežnimi in bogatimi opombami (1962—1971). O pisatelju je napisal še vrsto razprav, kot so npr. **Prežihov načrt za izseljensko povest** (JiS 1965), **O nastanku Prežihovih Solzic** (JiS 1968), **Prežihov Voranc in ljudska tradicija** (Slavistična revija 1976) idr. V knjižni izdaji je izšla razprava **Prežihov Voranc in boji za Koroško v letih 1913 do 1920** (Celovec 1981). Ob delu za Prežiha je doživel veliko težav in zastojev, vendar je opravil tehten delež za bodočo, še nenapisano monografijo o njem.

Precej posebno poglavje predstavlja v Koruzovem delu Slavko Grum. Njegove moderne proze se je lotil že zgodaj in o njej objavil obsežno študijo **Razmišljanje o Grumovi prozi** v Naši sodobnosti leta 1960. To je ena prvih in teoretično poglobljenih analiz moderne slovenske proze. Profesor Anton Ocvirk je takrat dal temu delu lepo priznanje. Do sklepne razprave pa je Koruza prišel v omenjeni novosadski izdaji pisateljevega izbranega dela leta 1979. Tu je Grumovo prozo razložil s pomočjo smotrnega spoja življenjepisne, psihološke, primerjalne in strukturalne metode in s tem dal ne le primer zanimivega prodora v pisateljevo delo, temveč tudi primer tvornega povezovanja pogostoma odtujenih si metod znotraj sodobne literarne vede. Mimogrede se je tudi sam ustavil ob tej problematiki, ko je za Jugoslovanski seminar za slaviste v Beogradu 1980 pripravil predavanje **Sodobna slovenska literarna znanost med pozitivizmom in strukturalizmom**.

Jože Koruza je bil tudi zelo marljiv in vesten sodelavec slovenskih in drugih jugoslovanskih leksikonov. Za **Slovenski biografski leksikon**, za **Leksikon Cankarjeve založbe**, za **Enciklopedijo Slovenije**, za **Enciklopedijo Jugoslavije** in za **Leksikon pisaca Jugoslavije** je napisal več kot sto prispevkov. In tu niti ni prostora, da bi se pazljiveje ustavili ob še celi vrsti njegovih objav: strokovnih ocen, poročil, pazljivih jubilejnih zapisov ali načrtov raziskovalnega dela za slovensko literarno zgodovino, pa še česa zraven.

Na kratko, bil je delavec, ki si je naložil delo brez konca in kraja, toda na našo žalost je prišel konec mnogo pred krajem.

Poleg vsega navedenega pa nam Jože Koruza zapušča spomin na tri svoje pomembne navade: kot delavec na veliko vestnost do svojega in tujega dela; kot predstojnik na zmožnost gledati čez se na stvari same in na druge ljudi; kot človek pa na obzirnost in pieteto tudi do živih, ne le do umrlih.

Boris Paternu